

1.1 Barndom i bevægelse. Barndommens forandring efter 2. verdenskrig

Af Ning de Coninck-Smith

Der er næppe tvivl om, at barndommen har undergået markante ændringer siden 2. Verdenskrig; ikke blot er børnelivet blev længere – eller kortere - afhængig af, hvordan man ser på grænsefladerne barn/ung, børn dør også sjældnere og sjældnere af barndom og deres liv er blevet et offentligt og familiemæssigt anliggende i en grad, som ikke er set førhen i historien. Og så har synet på børn ændret sig i retning af stadig mere frigørelse, individualisme og (med)bestemmelse.

Spørgsmålene er mange, når man skal finde forklaringer på disse ændringer? Hvordan er samspillet mellem barndommen og samfundets udvikling med velfærdsstat, FN-konventioner om børns rettigheder, kvindernes indtog på det lønnede arbejdsmarked, skilsmisser og nye familie- og boligformer? Og hvilken betydning har den øgede forskel mellem rig og fattig haft for børnelivet i Danmark? Hvordan italesættes barndommen af dens mange eksperter, statslige råd og lobbyister og hvilken rolle spiller forældrene og børnene selv, når livet ændrer sig, og computere og iPads fortrænger bøgerne på hylderne i børneværelset?

Svarene er hverken enkle eller lette at give, for det hele hænger sammen på kryds og tværs. Barndommen kan ikke sættes på formel. Hensigten med dette indledende kapitel er således at kridte den historiske bane op, og dermed indskrive børnekulturens forandring i en bred social og kulturel ramme.

Kunsten ligger i høj grad i at fastholde sammensæthederne i udviklingen og undgå at barndommen mekanisk ændrer sig *alene*, fordi samfundet forandres. Vægten lægges på tiden fra 1970'erne og frem med 1980'erne og 1990'erne, som vigtige årtier, hvor barndommen moderniseres. I disse år blev det for alvor tydeligt, at børnelivet var blevet *institutionaliseret* og *professionaliseret* i kraft af den markante udvikling på institutionsområdet. En konsekvens af denne stadig voksende velfærdsstatslige investering var *barndommens homogenisering* i form af fælles hverdag med børnehave og skole, omvendt bevægede tidens barnesyn sig i *en mere individualiserende retning*. Børn var således blevet fælles om at være unikke.

Endelig kunne man i lyset af den helt aktuelle (over)fokusering på børn og deres vilkår måske tale om en sidste bevægelse, nemlig barndommens *spektakularisering*, forstået som at barndommen i begyndelsen af det 21. århundrede vækker en sådan grad af opsigt, at det påkalder sig refleksioner over, hvad det fortæller om samfundet – og om børnene.

Tilbage til en slags begyndelse

Man kan altid diskutere starten, når det handler om barndommens forandring. Danmarks industrialisering igennem anden halvdel af det 19. århundrede og den medfølgende urbanisering ændrede vilkårene for mange børnefamilier, mens børnelivet på landet (formentlig) ikke forandrede sig nævneværdigt. Her kom børnene til skolen 'som vinden blæste' i bogstavelig forstand, havde lange 'ferier' eller gik i skole hver anden dag, så der var god tid til det vigtigste, nemlig at arbejde. I byerne var de små (drenge)hænder ofte ledige, mens deres søstre var travlt optaget af at passe på de mindre søskende. Fabriksarbejdet blev aldrig stort i Danmark, sådan som det fx var det i England, i stedet var det budarbejde og andet forefaldende arbejde, som fyldte de ledige timer, om end skolen i stigende grad lagde beslag på børnenes tid.

Kampen om børnenes tid tog farve af nye forestillinger om, at den ideelle barndom skulle leves i leg og læring. Det bragte pryglene i en vis miskredit, skabte en ny interesse for barnets egen udvikling og lagde grunden til en ny videnskab pædagogien, en slags børnepsykologiens forløber. Det var Rousseau, Grundtvig, Fröbel og Pestalozzi i en skønsom blanding, og med tiden en særlig civilisationskritisk opmærksomhed omkring byens lurende farer for børn, voksne og nation. Socialdarwinismen med dens tanker om de stærkestes overlevelse indkapslede denne bekymring og bragte lægerne på banen, som de nye eksperter i barndom – og moderskab. Gud vågede dog fortsat over vuggen og religion forblev skolens vigtigste dannelsesfag ved indgangen til det som den svenske feminist Ellen Key benævnte Barnets århundrede.

Mellemløst

1. Verdenskrig slog skår i glæden og begejstringen for lægevidenskab, teknologi og samfundsudvikling falmede. De millionvis af døde - primært unge - mænd fik også betydning for fertiliteten, og fødselstallet faldt i landene rundt omkring i Europa. Det samme skete i Sverige og i Danmark og bekymringerne for befolkningens størrelse og kvalitet, nu også farvet af racehygiejnen, tog til. I 1935 nedsatte Socialministeriet efter svenske forbilleder en Befolkningskommission, bestående af lægelige, psykologiske, sociale og pædagogiske eksperter. Det var komplicerede år med høj arbejdsløshed og truslen sydfra, hvorfor det konkrete resultat af kommissionens arbejde var magert, nemlig indførelse af huslejetilskud til mindre bemidlede familier og etableringen af Mødrehjælpen.

Til gengæld fik kommissionen sat spot på barndommen som en livsfase i egen ret, underbygget af den fremspirende børnepsykologi og mellemløst reformpædagogiske tænkning. Leg og sundhed kobledes intimt sammen og en række

nye børne- og familiepolitiske initiativer blev præsenteret fra udbredelsen af børnehaver til fællesvaskeri og kollektive bebyggelser.

I forlængelse af kommissionens arbejde lå dog indførelsen af en sundhedsplejerskeordning, først på forsøgsplanet i 1938 og efter besættelsen videreført som en permanent ordning. Moderskabet såvel som de små børn, der hidtil havde hørt til i privaten, blev et statsligt anliggende og en begyndende homogenisering af barndommen kunne tage sin begyndelse, når sundhedsplejersken kom på hjemmebesøg. Vægtkurver, regelmæssighed i amning, levertran, bortskaffelse af svøb til fordel for lege- og bevægelsesrigtigt tøj, udluftning af børneværelset samt indkøb af fornuftigt (træ)legetøj, der stimulerede fantasien uden at gå i stykker, var blot nogle af de mange råd, hun havde med i tasken.

Med til den fortælling hører også den stigende professionalisering inden for børnehaverområdet med oprettelse af seminarieuddannelser og fremkomsten af en selvstændig småbørnspædagogik med psykologerne Jens Sigsgaard (1910-1981) og Sofie Rifbjerg (1886-1981), som vigtige frontfigurer – bakket op af kreative musikalske hoveder som Bernhard Christensen (1906-2004) og børnebøger som Egon Mathiesens (1907-1976) *Mis med de blå øjne*, udgivet første gang i 1949. Centralt i denne pædagogik var atter engang legen, men i en slags rytmisk tilbagevenden til noget barnligt oprindeligt som i Astrid Gøssels (1891-1975) gymnastik, primitivt og jungle-/urmenneskeagtigt som i Hans Scherfigs bøger og tapeter – og i indtagelsen af gulvet, som det lille barns rette element med Kay Bojesens trælegetøj og de tidligste Lego-legetøj.

For større børn, uanset hvor i landet, var skolen nu en afgørende fælles dannelseerfaring i takt med formindskelsen af børnearbejdet og skolegangens stigende betydning, hvilket også bidrog til homogeniseringen af barndommen. Med den store interesse for børns sundhed voksede skolens indsats gennem ansættelse af skolelæger og skolesundhedsplejersker, udbredelse af ferie- og svagbørnskolonier, indførelse af intelligencetest og etablering af de første skolepsykologiske og specialundervisningstilbud. På mange måder giver det således god mening at hævde, at barndommens (begyndende) institutionalisering og homogenisering gik hånd i hånd.

Efterkrigsår og kold krig

Meget af dette holdt ved, men blev også farvet af Ungdomskommissionens (1945-52) mange betænkninger og forestillinger om, at unge burde opdrages til demokratiske medborgere i den vestlige verdens udgave heraf. Baggrundstæppet var erfaringerne fra tiden under den tyske besættelse, hvor unge mænd og kvinder engagerede sig i modstandsbevægelsen og/eller blev tiltrukket af kommunismen.

Begge dele oplevedes som en farlig cocktail, da Danmark vendte tilbage til det borgerlige demokrati. Samtidig havde unge fået mere fri tid, fordi lærepladser fra 14-15 års alderen var blevet skiftet ud med stadig længere skolegang, hvilket lovgivningen tog til efterretning i 1972 med indførelse af 9 års undervisningspligt.

En af tidens – upåagtede – fænomener var, at pigerne i stadig stigende grad tog en adgangsgivende eksamen. Under 2. Verdenskrig kom de i flertal i mellemskolen, og i løbet af 1950'erne var de i flertal blandt realisterne. Der skulle dog gå yderligere 20 år, før de udgjorde flertallet blandt årets studenter. Og endnu 30 år før de udgjorde flertallet blandt de universitetsstuderende.

Ikke overraskende havde én af Ungdomskommissionens mange betænkninger overskriften *Den tilpasningsvanskelige ungdom*, 1952, hvilket afspejlede to forhold: ungdom var på vej til at blive en fælles erfaring, forstået som en ventetid på at blive voksen i kontrast til ældre opfattelser, hvor den unge stillede op bagerst i de voksnes rækker ved konfirmationen. Og det afspejlede en institutionalisering af det børne- og ungdomspsykiatriske område, som en ny videnskab med selvstændige diagnoser og behandlingsformer.

Efterkrigsårene bød også på en række markante skoleforsøg, som tog tråden op fra 1920'ernes reformpædagogik og 1930'ernes småbørnspædagogiske bevægelse fx Bernadotteskolen i Hellerup, eller den lille skole på Gammellosevej. Begge var stiftet af en kreds af skole- og samfundskritiske forældre, som holdt demokratiets fane højt, og som så kreativitet som et særligt pædagogisk virkemiddel. Nogle af de samme tanker prægede også lærerkredsen på Emdrupborg forsøgsskole, som dog i højere grad lænede sig op ad tidens nye 'vidundermedicin' nemlig test i bestræbelserne på at bryde den sociale arv og individualisere undervisningen.

Mange af disse erfaringer flød ind i den nye undervisningsbekendtgørelse, også benævnt den Blå Betænkning pga. farven på dens omslag. Den udkom i 1960, båret af en forestilling om, at skolen skulle bidrage til, at eleverne udviklede sig til harmoniske og lykkelige mennesker. Det prægede i mindre grad (endnu) forestillingerne om fremtidens skolefag, som fortsat lignede sig selv med udenadslære og håndsoprækningspædagogik.

Betænkningen havde en forhistorie, som handlede om et stort forsøgsarbejde iværksat i Undervisningsministeriets regi i årene forud med at udvikle nye skolebygninger, beregnet til fremtidens skole, der skulle basere sig på elevernes selvaktivitet. Her kom psykologen Svend Skyum Nielsen (1918-2009) til at spille en central rolle, som formidler af anglo-amerikansk tænkning omkring klasserummets form og funktion og som fortæller for gruppearbejde og individuel undervisning. Fremtidens klasserum burde møbleres med mindre borde, som eleverne kunne sidde omkring eller som

kunne rykkes rundt efter behov, kreative materialer skulle være lige for hånden, mens potteplanter og gardiner skabte en hjemlig og hyggelig stemning

Herfra var ikke langt til et andet af datidens varme pædagogiske emner, nemlig spanskkrørets afskaffelse. Da Gallup i 1949 spurgte befolkningen, hvorvidt børn skulle have klø, gik halvdelen ind for det. Det tal var ikke blevet væsentlig anderledes i midten 1960'erne, hvor spanskkrøret blev endelig afskaffet i den danske folkeskole. Til gengæld stod den pædagogisk - psykologiske ekspertise langt stærkere, og her var ingen tvivl om, at med børn nåede man længere med opdragelse end med klø. En del lærere var ikke begejstrede ved udsigten til at prøve sig frem 'med kærlighedens stærke arm', så uanset spanskkrøret endte sine dage som blomsterpind, var lussinger stadig lige ved hånden

Temaet dukkede op igen, da forældrenes revselsesret blev foreslået afskaffet af Børnekommissionen i 1981. En modreaktion anført af ledende kræfter på højresiden i dansk politik gik til kamp mod den øgede statsindblanding i barndommen. Heller ikke da revselsesretten blev endelig afskaffet i 1997 gik det stille af sig. Vedtagelsen af det utvetydige forbud mod at slå sine børn skete med en stemmes flertal i Folketinget. Som repræsentant for et parti, nemlig Dansk folkeparti, som stemte imod, er Pia Kjærsgaard på *Wikipedia* citeret for følgende:

"Forleden vedtog Folketinget så med én stemmes flertal afskaffelse af revselsesretten. Derved blev det slut med forældres ret til at bestemme over deres børn – og forældrenes ret til at opdrage deres børn. Og derved blev børn i realiteten statens ejendom. En uhyrlig socialistisk lov, som vel at mærke blev lusket igennem og vedtaget uden nogen former for offentlig debat. Og alt sammen startet ved et par løselige strøtanker fra justitsministeren i slutningen af februar. Dansk Folkeparti har ikke tænkt sig at opgive kravet om, at børns opdragelse naturligtvis er forældrenes ansvar – ikke statens. Og så snart, vi får bare et minimum af politisk indflydelse i Folketinget, vil sagen blive rejst igen."

Men ligesom det var tilfældet, da spanskkrøret blev afskaffet i 1967, var der ikke tvivl hos den pædagogiske og psykologiske ekspertise, som i de følgende år tilmed udvidede disciplineringsdebatten til også at handle om skæld ud, hvilket der, ifølge Erik Sigsgaard (1938-), ikke blot var alt for meget af i hjemmet, men også i daginstitutionerne. Et kvantitativt blik på de danske trykte medier, viste, at i løbet af 1980'erne kom skæld ud på de flestes læber, mens talen om revselse nærmest forstummede.

Et var ændrede forestillinger om det gode barne- og skoleliv, et andet og ofte overset, element i barndommens historie er spørgsmålet om børns boligforhold. 1930'erne og de umiddelbare år efter 2. Verdenskrig var præget af stor boligmangel i byerne som følge

af den øgede tilflytning. Samtidig var standarden på de eksisterende boliger ikke, som mange familier kunne ønske sig. Der var træk og slip i gården, ikke varmt vand, opvarmning med kakkelovn, køjesenge og ingen børneværelser, ligesom adgang til køleskab og vaskemaskine var en stor drøm for mange husmødre. Det ændrede sig som følge af et markant voksende socialt boligbyggeri og af parcelhusrevolutionen, der bragte andelen af danske familier, som boede i egen bolig op fra en 31% til 41 % mellem 1955 og 1970. Væksten fortsatte i det følgende årti.

Far på banen

I midten af 1980'erne faldt fødselstallet til det laveste i hele det 20. århundrede, mens skilsmissemfrekvensen steg, alt imens kvinderne tog længere og mere uddannelse, udskød moderskabet og skiftede deltidsarbejde ud med fuldtid. Institutionsdækningen var endnu begrænset, og resultatet – også i lyset af kvindekampen – var et øget dobbeltarbejde for kvinderne og en stigende skilsmisseprocent. Noget måtte der gøres, for at den lille familie ikke faldt helt fra hinanden også set i lyset af, at stadig flere valgte ægteskabet fra til fordel for parforholdet. Columbusægget hed forlængelse af barselsorloven fra 14 uger til 20 uger, det tog toppen af presset på vuggestuerne. Sammen med introduktion af de skattefrie børnepenge i 1987 skulle det få forældre til at genoverveje en beslutning om ikke at få børn.

Samtidig ændrede synet på, hvad en familie var for en størrelse sig, om end ikke fra den ene dag til den anden. Da Børnekommissionen i 1981 foreslog en adskillelse mellem forældre- og ægteskab, vakte det stor furor og bekymring for kernefamiliens fremtid. Søger man imidlertid på ordet familie i medierne, vil man nu se, at det omkring 2011 var på vej til at blive overhalet af begrebet forældre, et vidnesbyrd om at far, mor og børn på én gang var tilbage, men med en ny rollefordeling. Far nøjedes ikke kun med at bære vand op på store familievaskedag, hvor alle kom i den samme balje, eller læse en godnathistorie, han var i stigende grad kommet på banen, bl.a. bakket op af forskningen. Psykologen Dion Sommer udgav således i 1984 bogen *Når far er hjemme: om faderrollen, fædre og spædbørn*. Heri argumenterede han for, at det lille barns primære behov var omsorg, og her var far lige så god – og vigtig – som mor. Måske ansporede det også nogle mænd, at der i 1980'ernes revisioner af barselsorloven blev sat to uger af til faderen lige efter fødslen, og at det blev muligt for forældrene at dele noget af orloven. Kvindebevægelsen og en del af politikerne på venstrefløjens ønske om øremærket orlov til far, som f.eks. i Sverige, blev dog ikke imødekommet. Her måtte EU ind over. Det skete først 30 år senere, nemlig i 2019.

Ændringerne var mærkbare og en undersøgelse fra Rockwool fonden viste således, at fars tid med familiens mindste voksede fra 1.5 time til to timer mellem 2001 og 2008, mens mors tid blev reduceret med ca. 50%. Hun var dog fortsat den, som brugte flest timer sammen med børnene.

Andre tiltag, som skubbede far ind i børneværelset, var udbredelsen af fødselsforberedelseskurser med forventet faderdeltagelse, som minimum i selve fødslen. Det kunne ses på 1980'ernes barnevognsdesign, der ændrede sig i mere sporty retning med vægt på krom, køreegenskaber og indpasning i familiebil.

Ny viden og nye forståelser

Viden om børn ændrede sig, ligesom forståelsen af deres udvikling. Det klassiske intelligensbegreb, hvor udviklingen skete i trin, blev forladt til fordel for de multiple intelligenser, der understøttede en opfattelse af, at alle børn er unikke og forskellige. Intelligens handlede ikke længere (kun) om hovedet, men også om kroppen, fantasien og sanserne. De internationale læseundersøgelser skubbede til frygten for, at eleverne ikke fik den basale viden med, når de forlod skolen. Da PISA kom på banen omkring årtusindeskiftet, blev bekymringen ikke mindre, om end det ikke var kundskaber som sådan, der nu blev testet og målt, men elevernes evne til at bruge deres viden i et samfund, hvor innovation var tidens mantra

Nyt var det også, at børnelivet som sådan blev genstand for store kvantitative undersøgelser, ofte inspireret af børnekulturforskningens og barndomssociologiens begreb om børn som aktører i egen ret. *Tal om børn*, udarbejdet for Det tværministerielle børneudvalg i 1992, tog denne præmis helt alvorligt og skildrede bl.a. 'børnebefolkningen' som lønarbejdere, som selvstændige forbrugere og aktører på familiens scene med stadig flere halv, hel eller kvart søskende, som følge af de mange skilsmisser. 1930'ernes bekymring for enebarnet synes til dels manet i jorden. Og udviklingen fortsatte. Ifølge Danmarks Statistik havde hvert sjette barn i 2018 flere end en slags søskende. Kun elleve procent af alle børn var enebørn, mens langt de fleste børn, helt op omkring 60 procent, havde helsøskende

Såvel rapporten *Tal om børn* fra begyndelsen af 1990'erne som senere rapporter pegede på, at uanset velfærdsstaten var børnefattigdommen et reelt og voksende problem. I 1990'ernes relativt magre år drejede det sig om 2/5 af alle de børn, der levede i en familie på overførselsindkomst, hyppigt med en enlig forsørger (s. 159). En anden udsat gruppe var de 1-2 procent, der boede uden 'moderne bekvemmeligheder' som bad og toilet eller centralvarme. (s. 161) 30 år senere, i 2018, var der efter års stigning tale om et lille fald i antallet af fattige børn, så det lå på omkring 61.000 børn, hvis familier ikke havde råd til at købe overtøj og fodtøj til dem eller til at betale for, at de gik til fodbold og anden sport. Børnene boede hovedsageligt i Sønderjylland, på Vest Sjælland og den københavnske vestegn. Forklaringen på det fald skyldtes, at flere voksne var kommet i arbejde og indførelsen af et nyt midlertidigt ekstra børnetilskud til familier på kontanthjælp eller integrationsydelse.

De landsdækkende skolebørns undersøgelser af de 11, 13 og 15årige, som tog deres begyndelse i 1984, var et andet eksempel på en ny interesse for børns mentale og fysiske helbred. Resultaterne var ikke (lige) opmuntrende, stadig flere elever var trætte af at gå i skole, havde ondt i hoved og mave, var overvægtige og særlig pigerne led af nervøsitet og en oplevelse af utilstrækkelighed. Det hørte dog med til historien, at omkring en tredjedel af drengene og mellem en tredjedel og en fjerdedel af pigerne i 2018 rapporterede om et 'virkelig godt helbred'. Tallene havde dog generelt været faldende siden 1984. Også her slog de sociale forskelle igennem, for andelen, som oplevede verden som god og deres helbred som godt, var størst blandt eleverne i de højeste socialgrupper.

Til dette triste billede føjede sig det forhold, at antallet af børn under 15 år med psykiske diagnoser, som ADHD, autisme, depression og angst var blevet mere end fordoblet, nemlig fra fem til ni procent mellem 2010 og 2017 ifølge Kommunernes nyhedsbrev *Momentum* i april 2018. Det var især drenge, som fik stillet ADHD og autismediagnoserne, mens pigerne led af depression og angst.

Forklaringerne var ikke entydige. Noget kunne skyldes en oprustning inden for børne- og ungdomspsykiatrien, noget andet at stadig mere (højt) uddannede forældre efterspurgte diagnoserne med henblik på at få den bedste hjælp til deres barn – og ikke som forældre tilbage i historien selv påtog sig skylden.

Over årene blev uligheden i samfundet eller i børnelivet ikke mindre. Det forblev en konstant udfordring. Hertil føjedes et nyt aspekt, nemlig at stadig flere børn var født af familier indvandret til Danmark. Deres antal var især stigende igennem 1980'erne som følge af muligheden for familiesammenføring. En stramning af udlændingepolitikken i løbet af 1990'erne fik udviklingen til at stagnere, så andelen af tosprogede elever i folkeskolen efter årtusindeskiftet har ligget på omkring 10 procent. I marts 2019 kunne fagbladet 3F tilmed afsløre, at 56 procent af de fattige børn i Danmark er af ikke vestlig herkomst. I rene tal drejede det sig om 36.200 ud af de i alt 64.400 fattige danske børn.

Lyt til børn

Historisk set skulle børn ses, men ikke høres. Det ændrede sig markant i slutningen af 1980'ere, hvor organisationen Børns Vilkår i 1987 åbnede en børnetelefon, hvor børn kunne få råd og vejledning i livets små og store problemer. 1989 blev af FN udråbt til internationalt børneår og samme år vedtog Generalforsamlingen en børnekonvention. To år senere blev den ratificeret af Folketinget, og dermed forpligtigede det officielle Danmark sig på at sikre børns ret til medbestemmelse i forhold, som angik dem selv, fx anbringelse uden for eget hjem, skilsmisse eller sygehusbehandling.

Tanken om at give børn rettigheder – f.eks. til to forældre – var dog allerede blevet formuleret i Børnekommissionens betænkning fra 1981.

Også den nye folkeskolelov fra 1993 bar præg af de nye tider. Eleverne skulle gives ansvar for egen læring og udforme egne læreplaner, mens en dialogisk og anerkendende pædagogik blev idealet. Mellemlkrigsårenes reformpædagogik med dens krav om en skole i barnets skala var blevet mainstream på et tidspunkt, hvor dansk økonomi igen viste vækst efter mange års krise og stagnation. Der var i bogstaveliges forstand blevet mere råderum og derfor også plads til flere statslige initiativer, som skulle sikre realiseringen af de højstemte forventninger til børns nye retslige stilling. I 1994 blev Børnerådet oprettet som en vagthund på området med eget børnepanel til at rådgive politikere, medier og meningsdannere. Etableringen af Medierådet i 1998, som afløser for den historiske forbudsprægede filmcensur, som et organ, der primært skulle rådgive børn og forældre lå i forlængelse af ønsket om at anerkende det individuelle barns medie- og kulturforbrug.

I 2001 kom Dansk Center for Undervisningsmiljø, der årligt tog temperaturen på arbejdsklimaet i de danske folkeskoler, hvad fx elevmedbestemmelse, mobning, kedsomhed og trivsel angik. Og som efterhånden også holdt øje med forholdene i daginstitutionerne og på de øvrige uddannelsesinstitutioner for unge (voksne). Udvidelsen af DCUM's arbejdsfelt vidnede om den store betydning, som institutionerne havde fået for børnelivet. Også på dette område var 1980'erne et centralt årti, hvor institutionsdækningen tog til. Andelen af 0-6-årige, som var i institution, steg således fra 27 procent ca. i 1975 til ca. 53 procent ti år senere. En reel fordobling, som fulgtes af en yderligere stigning op igennem 1990'erne med næsten 80 procent ved årtusindeskiftet. Danmark er dermed det land i Norden, som har den højeste procent, udepassede børn, nemlig 83 procent i 2013 mod eksempelvis halvdelen af de finske småbørn. Forskellen skyldes bl.a. indførelsen af pasningsgaranti i Danmark i 2004, hvorimod det i Finland er muligt at få tilskud til at passe egne børn i hjemmet.

I udgangspunktet var det især de mindste børn, som fik glæde af pasningsgarantien. I København var der således i oktober 2003 1422 børn under 2 år på venteliste, de udgjorde omkring 90% af samtlige danske småbørn på venteliste iflg. Familie- og forbrugsminister Henriette Kraghs svar til Folketingets socialudvalg. Mere ubemærket var, at større børn fra midten af 1980'erne kunne se frem til et langt liv i institutionernes tegn, med børnehaveklasser og skolefritidsordninger.

Børn som aktører i egen ret

I 1988 fik Danmark sin anden tv-kanal, TV 2, der på sigt åbnede børns øjne for en mangfoldighed af især anglo-amerikansk (inspirerede) produktioner, som i nogen grad

gav Bamse og Kylling og julekalendere som Vinterbyøster eller Nissebanden baghjul. I de samme år vandt computerspillet frem især på drengeværelserne, og en mediepanisk stemning med rødder tilbage til tegneseriedebatten i 1950'erne og endnu længere tilbage til frygten for Nick Carter hæfterne omkring 1. Verdenskrig bredte sig hastigt

Debatten tog markant farve af tidens optagethed af børns egen kultur, der gik tilbage til 1960'erne og som bl.a. havde ført til statstilskud til de rejsende børneteatre, fornyet interesse for børnebogen og børnebiblioteket, ligesom museerne i stigende grad henvendte sig til børn med selvstændige udstillinger, som Louisianas store event *Børn er et folk* i efteråret 1978 med kunstneren Susanne Ussing som hovedkurator. Nedsættelsen af Det tværministerielle børneudvalg i 1987 blev endnu en anledning til at udvikle området og til at forsøge sig med at give børn medbestemmelse og medansvar i udvikling af deres lokalsamfund, sådan som det skete i projektet *Børn som medborgere*. Det løb af stablen i fem forskellige kommuner i Danmark i 1990. I Hirtshals ville fire piger gerne lave en dyreklub og fik voksenhjælp til det; det blev til dyregården Lurifax, som børnene selv bestyrede. I Odense lavede børnene en udstilling i Rådhushallen, hvor de selv kom til orde, mens eleverne på Højby skole købte ind til biblioteket. På Østerhøjskolen i Ballerup fik eleverne lov til at bestemme undervisningens form og indhold, mens lærerne holdt sig i baggrunden. På tværs af de mange projekter og de fem kommuner var erfaringerne med inddragelse af børnene positive, og de voksne oplevede dem som en ressource, selvom der ofte manglede både penge og tid til at realisere de mange ideer.

Begejstringen for barnet som aktør i egen ret og optagetheden af børns legekultur flød også ind i forskningen, hvad enten det var i socialpsykologien med navne som Dion Sommer (1948-) og Per Schultz Jørgensen (1933-) eller familieterapeuter som Jesper Juul. (1948-2019) Sidstnævntes bog *Dit kompetente barn* fra 1995 blev en veritabel klassiker, mens Sommers sammenskrivning af sociologiske og kulturelle perspektiver på børns psykologiske udvikling kom til at præge generationer af pædagoger. Ligesom Schultz-Jørgensens mange foredrag, bøger og formandskab for Børnerådet medvirkede til at udbrede forståelsen for, at familien var i opbrud, og at senmoderniteten udfordrede såvel børn som deres forældre i spændingsfeltet mellem frimodighed og sårbarhed, robusthed og præstation. Dialogpædagogikken havde således nået sin grænse, der var behov for struktur og (kærlig) fasthed i børneopdragelsen, fortalte han således i en interviewserie i *Information* i 2017. I samme serie anholdt psykologen Dorte Kousholt den udbredte tendens til at sætte etiketter på forældrene som for eksempel curlingforældre. Det skyggede for de konkrete situationer, forældrene stod i, når de skulle have hverdagen til at hænge sammen mellem hjem, institution og skole. Børneopdragelse kunne således ikke isoleres til forældrenes ansvar alene, hævdede hun.

Mediepanik og debat

Et sted, hvor det nye syn på børn og deres udvikling i høj grad fik stor betydning, var inden for forskning i børns brug af de nye medier, ikke mindst computerspillet. *Det er bare noget, der er lavet*, var for eksempel titlen på en undersøgelse som to forskere fra Danmarks Lærerhøjskole, Birgitte Holm Sørensen og Carsten Jessen, udarbejdede for Medierådet for Børn og Unge i slutningen af 1990'erne. Konklusionerne var et modsvar til dem, som hævdede, at der var en entydig sammenhæng mellem voldelige computerspil og voldelige handlinger. Heroverfor hævdede de to forfattere, at det sociale aspekt, venskaberne og legen blandt de interviewede børn var vigtigere end spillenes voldelige indhold. Ingen kunne fortælle om at have fået mareridt eller være blevet bange af et computerspil, mens alle kunne fortælle om film, som havde skræmt dem.

En mere bekymrende tilgang havde lyst ud af den blodfarvede pjece udgivet af Udvalget vedr. film-, tv- og videovold. Efter en grundig gennemgang af forskningen kunne udvalgets medlemmer konkludere, at de børn, som var særligt sårbare over for medieviolence, som oftest var børn, der i forvejen var sårbare og som havde dårlige leve- og opvækstvilkår. Derimod var de fleste børn fra 11-12- års alderen i stand til at kunne ”forholde sig vurderende til vold i medierne og til egne aggressioner samt egne voldelige handlinger.”

Siden fulgte flere debatter om børns brug af de nye medier. En undersøgelse foretaget af Epinion for Undervisningsministeriet i 2018 viste, at de sociale medier var en integreret del af alle børns hverdag, drengene brugte dem mest til underholdning og spil, mens pigerne holdt kontakt til deres sociale netværk. Debatten centreredes om forældrene, som regelsættere og opdragere i forhold til digital dannelse. Tilliden til børnenes mediekompetencer var ikke længere helt så stor som i 1990'erne, hvor smartphones endnu ikke var alle børns eje. Tonen skærpedes efter at det kom frem, at mange børn – særligt piger – blev udsat for digital mobning, hvor nøgenbilleder flød rundt mellem kammerater og ukendte personer, mens andre blev presset til at skære i sig selv eller foretage andre grænseoverskridende handlinger.

Nye familiemønstre

Omkring 2008 opgjorde Danmarks Statistik antallet af familieformer til 37. Det spændte fra den enlige mor med egne børn til par med børn og fars samværsbørn, og bekræftede en udvikling, som allerede Børnekommissionen fra 1981 var opmærksom på, nemlig at familien stod foran sin individualisering. Danskerne ville gøre familie på egen måde, om end de fleste holdt sig til kernefamilien og dens far, mor og børn.

Udviklingen repræsenterede også en demokratisering af moderskabet, hjulpet på vej af bl.a. reproduktionsteknologien, som fra 1997 var et statsligt gode for gifte

heteroseksuelle kvinder under 40 og fra 2007 for alle kvinder uanset seksuel orientering. I 2017 var 8.7 procent af børnene i fødselsårgangen kommet til verden som et resultat af assisteret befrugtning.

Alderen for de førstegangsfødende fortsatte med at stige, så den i 2019 var næsten 29.5 år for mødrene, og 33,5. år for fædrene. I mange af de nye familier var forældrene højtuddannede, og deres forventninger til livet og forældreskabet tilsvarende høje. Udviklingen fik mange til at mene, at børn var blevet et projekt på linje med en høj uddannelse, god bolig og økonomi.

”Lortemor” hed en dokumentarserie, som Danmarks Radio viste i vinteren 2020, hvor unge mødre fortalte om, hvordan de høje forventninger kunne få moderskabet til at kæntre i form af depression og stress. Ikke mindst, når barslen nærmede sig sin afslutning og arbejdslivet meldte sig (igen). Og det på trods af, at Rockwoolfonden kunne dokumentere, at danskerne i gennemsnit arbejdede væsentlig mindre end for et par generationer siden.

En ny arbejdslivs- og familiekommission afleverede i 2007 37 forslag til, hvordan familie- og arbejdsliv kunne komme i balance, bl.a. gennem bedre muligheder for at passe syge børn, og oparbejdelse af en tidsbank, som kunne bruges, når der var ekstra behov for det. Finanskrisen – men måske også familiens individualisering – forhindrede realiseringen af størstedelen af forslagene. Forslaget om en tidsbank overlappede i nogen grad med en allerede eksisterende mulighed fra 2002 for at tage forældreorlov indtil barnet var fyldt ni, forudsat at ikke hele barselsperioden, som i 2002 var sat op til 52 uger, var opbrugt.

Debatten om familien havde ved indgangen til det 21. århundrede en anderledes karakter end i 1980’erne, hvor nogle frygtede for (kerne)familiens død og så en ny børnekarakter tone frem i horisonten. Bekymringen rettede sig mere mod det, som foregik i familien, end om familieformen. Børneopdragelse var blevet det store samtaleemne i krydsfeltet mellem frihed og grænser, skrøbelighed, diagnoser, livsmod og robusthed, offentligt og privat ansvar. En opdragelseskommission afleverede således i 2018 ti forslag til bedre børneopdragelse til børneministeren fra Konservativt Folkeparti Mai Mercado. De spændte fra en advarsel om at gøre børn til små voksne til et påbud til forældre om at sørge for deres børns digitale dannelse og sikre dem en plads i familiefællesskabet. I efteråret 2019 udnævnte den nye statsminister, socialdemokraten Mette Frederiksen, sig til børnenes minister med ret til at tage børnene fra de forældre, der ikke opfyldte barnets basale behov. Hendes udtalelser lå i forlængelse af den *Barnets reform*, som Folketingets flertal vedtog i 2015. En reform, som skulle styrke indsatsen for ”børn og unge med særlige behov” gennem en helhedsorienteret og tryghedsskabende indsats. Uanset politisk kulør syntes kritikken af den statsautoriserede opdragelse (for en stund) at være dæmpet.

På samme tid gik tusindvis af forældre på gaden for bedre normeringer på daginstitutionsområdet. Der havde de været før, nemlig i 1980'ernes ventelistebevægelse. Til forskel fra dengang var institutioner nu alle børn og forældres eje og dermed et anliggende på tværs af politik, arbejdsmarked og sociale klasser. Det var et tema, som ingen politiker længere kunne sidde overhørig, og den nye socialdemokratiske regering kvitterede med at afsætte et milliardbeløb på de næste års finanslove til at løfte minimumsnormeringerne, mens støttepartiet SF ønskede godt børneår.

Barndommens *spektakularisering* – eller når barndommen vækker opsigt...

Det er ikke tilfældigt at barndommens bevægelser og forskellige kronologier skriver og væver sig ind i hinanden, og det derfor er vanskeligt at afgøre, hvornår eller om barndommen ændrer sig eller der blot er tale om mere af det samme.

*Institutionaliserings*processen må vel siges at være afsluttet. Måske udfordret af reaktionerne på de dårlige normeringer m.m. og en større krise og klima/bæredygtighedsopmærksomhed hos forældrene, der får dem til at søge indad til de nære værdier. *Individualiseringen* blev cementeret med skoleloven fra 1993, der i tråd med FN's børnekonvention gav eleverne ansvar for egen læring, fulgt op af elevplaner og individuelt tilrettelagte tests. *Homogeniseringen* bidrog en kombination af urbanisering, stigende velfærd, TV og sociale medier samt institutioner og skolegang til. Antallet af *professionelle*, som har børn som beskæftigelse, har nået historiske højder.

Undervejs er børnene kommet i fokus på linje med dengang Ellen Key i kraft af en behændig timing ved indgangen til det 20. århundrede udnævnte dette til barnets århundrede. Fremtidens voksne burde anerkende barnets og barndommens særegenhed, og samfundet skulle træde i karakter og af arvelighedsårsager forhindre bestemte grupper af forældre i at få børn. 2. Verdenskrig og nazismen viste verden, hvad den form for tankegang kunne føre med sig af udryddelser og koncentrationslejre, men forestillingerne om, at arv spiller en særlig rolle i børnelivet, er ikke forladt. Det er blot ikke længere den biologiske arv, men den sociale arv, som optager debat, politik og planlægning.

Det kom f.eks. til udtryk i et valgoplæg fra Danmarks nuværende statsminister, socialdemokraten Mette Frederiksen. Heri lovede hun, at "en regering under min ledelse skal være den regering, der skriver det næste store kapitel i børnenes historie" med hende selv i rollen som "børnenes statsminister". De børn, som havde det sværest, skulle hjælpes og ikke mindst skulle samfundet træde hurtigere til over for familier, som ikke magtede opdragelsesopgaven som følge af alkohol, vold eller misbrug.

”Når forældre ikke kan finde ud af at tage sig af deres børn, så skal samfundet tage over. Og vi skal gøre det hurtigere. Alt for mange forældre får chance på chance. Og børnene betaler prisen”, udtalte hun ifølge dagbladet *Politiken* på Socialdemokratiets kongres i 2018. Et budskab, som blev gentaget i den første nytårstale, holdt ved årsskiftet 2019/2020. (Måske) lidt uafvidende gjorde hun dermed (næsten) Ellen Keys ord til sine.

Hendes udtalelser vakte stor opmærksomhed, og det skyldtes ikke kun, at de efterlod en usikkerhed om, hvilke børn, som burde fjernes fra deres forældre, hvilken effekt det havde, og hvor de skulle anbringes? Udsagnet faldt på et tidspunkt, hvor det politiske barometer stod på lov og orden, farvet af bandekrig, børnefattigdom, PISA test og de tosprogede elevers udfordringer. Det er svært at sige sig fri af, at dette ikke kun handler om børn, men også (og ikke mindst) om at vise fasthed i en politisk, social og kulturel sammensat tid.

I givet fald var det langt fra første gang i Danmarks historien, at børnene påkaldtes i et politisk ærinde fra 1930'ernes bekymring for befolkningskvaliteten over slutningen af 1970'ernes angst for kernefamiliens død til 00'ernes udfordringer med at få arbejds- og familieliv til at hænge (bedre) sammen.

Der var imidlertid ikke kun politikerne, som optrådte på børnenes banehalvdel, også deres forældre meldte sig ind i kampen. I 1970'erne handlede det om nedskæringer og mangel på daginstitutionspladser, 40 år senere om stadig færre voksne per barn. Under overskriften *Er der en voksen til stede* protesterede en Facebook-bevægelse iklædt gule T-shirts i efteråret 2019 mod de dårlige normeringer på daginstitutionsområdet. Et flertal blandt af Folketingets partier besluttede herefter at afsætte mindst en halv milliard kr. om året frem mod 2025, så antallet af pædagoger i vuggestuer og børnehaver kunne forøges. Det var en beslutning, som på den ene side vakte glæde, men som på den anden side ikke løste et akut behov. Efterspillet efter forårets Corona epidemi i 2020 gav dog en forsmag på, hvordan det kunne være, når kun halvdelen eller mindre af børnene var i institution samtidig. ”Arbejdet har aldrig været federe. Børnene er glade stort set hele tiden, også de voksne, og der er næsten ingen gråd.” lød meldingen fra felten.

Barndommen vækker således opsigt. Den fylder kommercielt og mediemæssigt, den fylder i arbejdslivet hos de mange professionelle, som passer børn og hos dem, som skal have børnene til at passe ind i forældreskab og familieliv og børn selv fylder som frimodige væsener, der går på gaden til kamp for klimaet, opmuntret af rettigheds- og dialogisk pædagogik. Barndommen ikke bare fylder, den nager med sine dobbeltheder, sin nostalgi på den ene side efter det evige sommerparadis – som i 1960'ernes filmatisering af Astrid Lindgrens bøger om *Vi børn på Krageøen* – og på den anden

side de vilkår, som børn udsættes for i trafikken, i institutionerne, i skolen, i hjemmet og hvor de ellers færdes og lever. Trukket ud i det mest ekstreme fødes barnet blot for at blive slået ihjel af livets groteskhed, som den belgiske samtidskunstner Carsten Höller viste det i dobbeltinstallationen *Reproduction* på udstillingsbygningen Copenhagen Contemporary i vinteren 2019/2020. Her konfronteredes en barndom, hvor alene fantasien rådede med en voksenverden, der kun var ude på at indfange, forgifte og tjene penge på børn. Med det ekstra twist, at dræbte børn eller (endnu) færre børn i en anden optik kunne være et gode for en overbefolket og ikke bæredygtig klode.

Man kunne (måske) hævde, at i tillæg til de andre lange bevægelser, som jeg har behandlet i dette kapitel, føjer der sig endnu en nemlig barndommens *spetakularisering*. Forstået som at barndommen vækker (stadig mere) opsigt, den larmer og den gnaver i kraft af sit civilisationskritiske potentiale. Symbolsk udtrykt i det Höllerske fantasiunivers med dets to langsomt og modsat kørende karruseller, der maner til eftertanke frem for til sjov og hurtige oplevelser.

Afslutning

Meget afhænger som bekendt af øjnene, der ser – og det gælder også for barndommens historie. Den ser forskellig ud, hvis udgangspunktet er efterkrigsårenes landbrugssamfund eller 1960'ernes forstadsbyggerier. Nogle ændringer er således mere synlige i det ene tilfælde – f.eks. skolegangens forlængelse og voksende betydning – end i det andet, hvor det er den stadig voksende institutionalisering og professionalisering, som præger billedet.

Det står imidlertid heller ikke klart, hvilke faktorer, som har haft betydning for barndommens forandring. Nogle vil måske bredt henvise til tidsånd og velfærd, andre vil mene, at de professionelle i kombination med en række organisationer har spillet centrale roller med at råbe politikerne op og atter andre, at forældre og børn selv har taget sagen i egen hånd. I bund og grund er der formentlig tale om en kombination af alle disse forhold og sikkert flere til, afhængigt af tid og sted.

Der opnås næppe heller enighed om barndommens forandring til det bedre eller det værre. Nogle vil f.eks. hævde, at legen har trange kår, andre at børn aldrig har haft så meget tid til at lege, de leger bare på nye måder. Diskussionen vanskeliggøres også af, at der findes mange forskellige barndomme, fordi livet former sig forskelligt for drenge og piger og for børn med forskellig kulturel og social baggrund. Hertil kommer, at viden om børnelivet oftest er blevet til på voksnes præmisser. Historisk set er børns stemmer så godt som aldrig autentiske.

En åbenhed over for de forskellige fortolkninger og forklaringer og en påpegning af barndommens historiske sammensathed er (formentlig) det bedste bud på de lange

linjer i barndommens historie igennem de sidste 100 år. Forskellige børnelivsformer krydser og farver hinanden, og udviklingen er ikke forløbet efter en lige snor, konservative barnesyn har vekslet med (neo)liberale, alt imens at ambitionerne på børns – og på barndommens - vegne har ændret sig undervejs. Med 10, 11, 12 års skolegang og mere til i bagagen, før man skal stå på egne ben, er barndom og ungdom og voksendom blevet tæt forbundne. Skulle børn ses, men ikke høres ved periodens begyndelse, skal de i dag ses og høres hjemme i familierne og ude i det offentlige rum. Nogle vil mene, at barndommen er fortrængt af ungdom og voksendom, andre at den aldrig får en ende.

Børnekultur i Danmark 1945 - 2020

Teksten kan frit citeres med tydelig angivelse af forfatter, bogens titel og udgivelsesåret 2021.